New consumer of Colchicum hungaricum Cnephasia chrysantheana

A MAGYAR KIKERICS ÚJ KOSZTOSA

(FOTO: GÁL MIKLÓS)

A Dráva-sík és Mecsek között magasodó, 27 kilométeres hosszúságban elnyúló Villányi-hegység ökológiai szigetként emelkedik ki az agrártájból, amelynek legmagasabb csúcsa a 442 méter magas Szársomlyó, más nevén Nagyharsányi-hegy. Kitaibel Pál 1799. évi német nyelvű naplójában leírja, hogy innen északra jól látszanak a pécsi hegyek (a Mecsek), napnyugtakor egészen Badacsonyig el lehet látni, délnyugaton feltűnnek a szlavóniai hegyek, délen a Dráva medre kígyózik, keleten pedig elvész a látóhatár a „Magyar Alföldbe". Hét védett növényfajunk Magyarországon kizárólag csak itt él – az egyiknek most új „kosztosa" akadt.

A magyar kikerics levelével és virágjával is táplálkozik a hernyó

▲ *A Szársomlyó védett területén, a déli oldalán repül a margaréta sodrómoly*

A tájtörténeti és régészeti vizsgálatok alapján már a római korban megkezdődött a teraszos szőlőművelés, főleg a hegylábi területeken, s a Villányi-hegység térsége napjainkra az ország egyik legjelentősebb vörösborvidéke lett. A természetes- és féltermészetes élőhelyeket leginkább a nagyharsányi mészkőbánya veszélyezteti. Az egykori márványbányákat, mészégetőket már több évtizede bezárták. A hegység védelmét ma a kiterjedt Natura 2000-es és a fokozottan védett természetvédelmi területek biztosítják.

A Villányi-hegység erősen szubmediterrán – de leginkább balkáni hatás alatt álló – flórájának és faunájának összetétele országosan is egyedülálló. A meredek déli hegyoldalak triász, jura és kréta korú, a népnyelv szerinti „ördögszántotta" mészkövén sziklagyepek, sztyepprétek és karsztbokorerdők váltakoznak. A hegységből eddig több mint 100 védett növényt ismerünk, közülük hét faj Magyarországon kizárólag csak itt él. Legnevezetesebbek a magyar kikerics (*Colchicum hungaricum*), a korongos lucerna (*Medicago orbicularis*), a bakszarvú lepkeszeg (*Trigonella gladiata*) vagy az apró vajvirág (*Orobanche nana*).

A magyar kikerics földrajzi elterjedése Dél-Magyarországon és a Balkánon

Állatvilágának egyik kiemelkedő alakja a haragos sikló (*Coluber jugularis caspicus*). A rovarfajok közül különösen a lepkefauna kutatottsága nevezhető jónak. Olyan országos, Kárpát-medencei ritkaságok kerültek itt elő, mint a balkáni gyökérrágó lepke (*Triodia amasinus*), a villányi tűzmoly (*Ecpyrrhorrhoe diffusalis*) vagy a hazánkban endemikus, fokozottan védett villányi téli bagoly (*Polymixis rufocincta isolata*). A hegységben élő mintegy 1200 lepkefaj közül igen érdekesek és sok titkot rejtegetnek a többnyire csak éjszaka repülő sodrómolyok (Tortricidae) közé tartozó *Cnephasia*-fajok.

Egy korábbi, 2014-ben a *Natura Somogyiensis*ben megjelent munkámban már átfogóan vizsgáltam a margaréta sodrómoly (*Cnephasia chrysantheana*) hazai populációit, s ott először számoltam be arról, hogy hazánkban a Szársomlyón található a legdélebbi állománya. A magyarországi gyűjteményekben végzett revízió bebizonyította, hogy e sodrómoly

A margaréta sodrómoly hernyója és a belőle felnevelt imágó (FOTÓ: FAZEKAS IMRE)

A Szársomlyón 2014-ben megörökített imágó margaréta sodrómoly (FOTÓ: GÁL MIKLÓS)

szárnymintázata rendkívül hasonló a hegyaljai sodrómolyéhoz (*Cnephasia stephensiana*), s a két taxont a múltban rendszeresen felcserélték, sokszor tévesen határozták meg. A *Cnephasia*-fajok azonosítása nemcsak hazánkban, hanem az egész palearktikus régióban gondot okoz a kutatók körében. Mindezek ellenére ma már tudjuk, hogy a margaréta sodrómoly egynyugat-palearktikus faj, amelyet Transzkaukáziától Kis-Ázsián és a Közel-Keleten át Európában az Ibériai-félszigetig, valamint a Brit-szigetekig sokfelé gyűjtöttek.

A *Lepidopterologica Hungarica* lepkészeti folyóirat tavaly év végi számában *„Colchicum hungaricum Janka, 1886 is a new foodplant for the moth Cnephasia chrysantheana (Duponchel, 1843) in Hungary"* címmel meglepő, új kutatási eredmények olvashatók. Megtudhatjuk, hogy a margaréta sodrómoly Európában az alföldi sztyeppréteken, homokos vidékeken, legelőkön és hegyvidéki területeken 800–1000 méter magasságig honos a mezofil réteken, a sziklás füves területeken, a sztyepplejtőkön, a karsztbokorerdőkben, a vízfolyások mentén, sőt házi kertekben és gyümölcsösökből is előkerült. Az is bebizonyosodott, hogy e moly hernyója erősen polifág, számos tápnövényen él: üröm-, bábakalács-, imola-, margitvirág-, iringó-, lednek-, tüdőfű-, ördögszem-, pitypangfajokon stb. A molylepke imágói márciusban kezdenek repülni, s még július végén is megfigyelhetők. A nőstények tojásrakásáról, a hernyók életmenetéről nincsnek megfelelő leírások, azt azonban tudjuk, hogy hernyó alakban telel át.

Ilyen áttelelő hernyókra bukkant *Fenyősi Zsuzsanna* egyetemi hallgató 2021. február 15-én a Szársomlyón: az állat a magyar kikerics levelein és a virágjában táplálkozott. Miután a hallgató konzultált velem, s a számára ismeretlen fajhoz tartozó hernyó laboratóriumi körülmények között bebábozódott, meg kellett várnunk az egyed kikelését. A kikelt lepkét ezt követően kipreparáltam, majd a genitália vizsgálatához felboncoltam. Ekkor lett egyértelmű, hogy a margaréta sodrómolyról van szó, amelyet *Gál Miklós* komlói biológiatanár már 2014 márciusában lefotózott, miközben nagy tömegben látott repülni a Szársomlyó nyugati sarkában. Akkor csak egy példányt tudott megfogni, s azt hozzám vizsgálatra eljuttatta. Az azonosítást követően még nem gondoltunk arra, hogy a *Joseph Duponchel* (1774–1846) által Franciaországból 1843-ban leírt sodrómoly újabb meglepetéseket tartogat. A nemzetközi irodalmat áttekintve bebizonyosodott, hogy a hernyóját még soha nem találták a magyar kikericsen, de más kikericsfajon sem.

A következő évek kutatásai, monitoringvizsgálatai fogják eldönteni, hogy a margaréta sodrómoly hernyói milyen tömegben lesznek jelen a magyar kikericsen. Azt pedig a nemzetközi kutatásokkal kell igazolni, hogy a magyar kikerics balkáni populációiban is jelen van-e ennek a molylepkének a hernyója, vagy éppen a mediterrán régióban élő közelrokon kikericsfajokon is táplálkozik.

FAZEKAS IMRE

MIT TUDUNK AZ ÚJ TÁPNÖVÉNYRŐL?

A *magyar kikerics* 1979 óta áll törvényes védelem alatt; jelenleg fokozottan védett, példányonként 100 000 forint természetvédelmi értékkel, és szerepel a magyar növényvilág veszélyeztetett fajainak vörös listáján is. A növényt *Janka Viktor* (1837–1890) császári és királyi magyar katonatiszt 1867. február 18-án fedezte fel a Nagyharsány felletti Szársomlyón. A tudomány előtt addig ismeretlen fajt *Colchicum hungaricum*nak nevezte el.

A legújabb florisztikai vizsgálatok szerint a magyar kikerics elsősorban a Balkán-félsziget jellegzetes növénye: Szerbiában, Horvátországban, Bosznia-Hercegovinában, Montenegróban, Koszovóban, Észak-Macedóniában, Albániában, Bulgáriában és Görögországban honos. Magyarországon a faj egy meleg időszaki maradványnövény, ami azt jelenti, hogy a földtörténet egy korábbi időszakának „hírnökeként" maradt fenn, míg az akkori flóra többi tagja részben vagy egészben már régen eltűnt a Kárpát-medencéből. Hogy pontosan melyik időszaknak volt tanúja, azt egyelőre nem tudni. Egyes szerzők a Riss és Würm glaciális időszakok vagy az interglaciálisok maradványfajának tartják.

Az olvasó eltűnődhet azon is, hogy ha egy növény elterjedése a Balkánon összpontosul, és Magyarországon csak egy lokális előfordulása van, akkor a nevében miért használják a *magyar* szót? A magyarázat egyszerű: a XIX. században leírt növényt akkoriban az egész világon csak Magyarországról ismerték, ezért leírója, Janka Viktor *„hungaricum"*-nak nevezte el. A botanikusok csak később fedezték fel a faj számos populációját a Balkánon. Ma már tudjuk, hogy a Szársomlyón élő magyar kikerics populációja a faj legészakibb, erősen izolált előfordulása.

Virágzó magyar kikericsek 2022 decemberében (FOTÓ: GÁL MIKLÓS)